ارزشیابی پیامدگرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی ایران مبتنی بر نگرش خبرگان دانشگاهی و دستگاه‌های اجرایی

حسن افراخته*، فرهاد عزیزپور، سمیه عزیزی*****

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۲۶
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۱۲

چکیده

در ایران اقدامات توسعه‌ای در روستاها با اولویت توسعه کالبدی – فضایی بر اساس طرح هادی روستایی انجام می‌گیرد. طرح هادی یا به عبارتی طرح جامع توسعه روستایی، با اهداف ایجاد زمینه توسعه و عمران روستا باتوجه‌به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی؛ تأمین امکانات اجتماعی، تولیدی و رفاهی؛ هدایت وضعیت فیزیکی روستا؛ ایجاد تسهیلات برای بهبود مسکن روستائیان و خدمات محیط زیستی و عمومی، تهیه و اجرا شده است. با عنایت به اینکه این طرح از برنامه دوم توسعه موردتوجه نظام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی قرار گرفته است و همچنین باتوجه‌به اهمیت طرح هادی در سطح روستاهای کشور ایران، ارزشیابی عملکرد اجرای این طرح و همچنین آگاهی از دستاوردهای آن ضروری است تا با شناسایی نقاط قوت و ضعف این طرح از نتایج آن برای اصلاح چهارچوب مفهومی طرح و یا تغییر بنیانی در چهارچوب آن استفاده شود. لذا، پژوهش حاضر که ازنظر هدف کاربردی و ازلحاظ روش از نوع کیفی (مبتنی بر رویکرد نظریه زمینه‌ای) است، به ارزشیابی پیامدگرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی ایران پرداخته است. داده‌های موردنیاز به روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۲۵ تن از کارشناسان و خبرگان جمع‌آوری و با بهره‌گیری از نرم‌افزار مکس‌کیودا کدگذاری (باز، محوری و گزینشی) و تحلیل شد. نتایج این پژوهش نشان داد که روند تهیه و اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی کشور پیامدهای مثبت (مانند بهبود نظام حرکتی، بهبود ساختاری مسکن، ظهور فعالیت‌های اقتصادی جدید، برابری فضایی در برخورداری از خدمات زیربنایی و رفاهی، نظم‌پذیری در گسترش کالبدی و ارتقای کیفیت محیط) و منفی (مانند ضعف توجه به مالکیت روستائیان، تضعیف عناصر فرهنگی، بسترسازی برای کالایی شدن روستا، افزایش وسعت روستاهای پیرامون کلان‌شهری، تخریب منابع طبیعی – اکولوژیک، تضعیف انسجام و تنوع بصری بافت کالبدی) را به همراه داشته است. همچنین، نتایج این پژوهش تأکید دارد که پیامدهای منفی این طرح متأثر از روندهایی همچون دولت‌محوری، ضعف تعاملات سازمانی، ضعف توان تخصصی مشاوران تهیه طرح، ضعف توانمندسازی جامعه محلی، ضعف توجه به مشارکت جامعه محلی و تسلط نگرش نوگرایانه بر تهیه طرح است.

کلمات کلیدی: ارزشیابی پیامدگرا، طرح هادی روستایی، سکونتگاه‌های روستایی ایران.

* استاد گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
** دانشیار گروه جغرافیایی انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. azizpour@khu.ac.ir
*** دانشجوی دکتری، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

مقدمه

اولین کشوری که به مفهوم علمی اقدام به تهیه برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاها نمود، کشور شوروی سابق پس از انقلاب کبیر ۱۹۱۷ میلادی بود (مطیعی لنگرودی، ۱۳۹۲، ۴۲). پس از جنگ جهانی دوم، موفقیت برنامه‌ریزی توسعه در کشورهای اروپایی یکی از عوامل تشویق کشورهای درحال‌توسعه برای تهیه برنامه‌های عمرانی بود (سازمان ملل، ۱۳۷۰، ۸۸). در ایران اقدامات توسعه‌ای در روستاها (در مقیاس ۱:۵۰۰) با اولویت توسعه کالبدی – فضایی براساس طرح هادی روستایی انجام می‌گیرد. طرح هادی یا به عبارتی طرح جامع توسعه روستایی (عنابستانی و موسوی، ۱۳۹۶، ۵۷۰)، با اهداف ایجاد زمینه توسعه و عمران روستا باتوجه‌به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی؛ تأمین امکانات اجتماعی، تولیدی و رفاهی؛ هدایت وضعیت فیزیکی روستا؛ ایجاد تسهیلات برای بهبود مسکن روستائیان و خدمات محیط زیستی و عمومی، تهیه و اجرا شده است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۴، ۱۲۱).

طرح هادی روستایی اولین تلاش سازمان‌یافته و فراگیر ملی برای توسعه کالبدی – فضایی روستاهای کشور ایران است. با عنایت به اینکه این طرح از برنامه دوم توسعه موردتوجه نظام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی قرار گرفته است، بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ تا پایان سال ۱۳۹۹ برای ۳۹۴۶۵ روستای بالای ۲۰ خانوار، تعداد ۳۸۹۶۶ طرح هادی تهیه گردیده و از این تعداد، در ۲۰۹۰۸ روستا به مرحله اجرا درآمده است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۴۰۰). این طرح و یا هر طرح دیگر توسعه‌ای موفقیتشان به ارزشیابی[1] وابستگی تام دارد. در فرایند برنامه‌ریزی، ارزشیابی از گام‌های اساسی و اصلی بوده و به‌منظور پاسخ‌گویی بر روی پیامدها[2] متمرکز است (عزیزپور و صادقی، ۱۳۹۷، ۶). این گام، ازنظر موضوع، به ارزشیابی اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و ازنظر زمانی، به ارزشیابی قبل ازاجرا[3]، حین اجرا[4] و بعد از اجرا[5] تقسیم شده است. در مرحله پیش از اجرا، مطالعات امکان‌سنجی[6]؛ در مرحله حین اجرا، پیشرفت اجرای برنامه و در مرحله پس از اجرا از میزان تحقق اهداف پیش‌بینی‌شده ارزشیابی به عمل می‌آید (شریف‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰، ۴۴-۴۳). ارزشیابی پس از اجرا، هر نارسایی را که در تهیه برنامه و اجرای آن وجود داشته باشد آشکار می‌سازد، کارایی و توانمندی دستگاه‌های برنامه‌ریزی را می‌سنجد و نتایج تجربه جدید را به عموم معرفی می‌کند و به آن‌ها برای تهیه برنامه‌های بهتر یاری می‌رساند و اطلاعات لازم را برای برنامه‌ریزی و طراحی پروژه‌ها و طرح‌ها و برنامه‌های بعدی در اختیار سیاست‌گذاران قرار می‌دهد (شماعی و همکاران، ۱۳۹۳، ۷۶).

این پژوهش (علی‌رغم پژوهش‌های متعدد انجام‌گرفته) با رهیافت و روش‌شناسی متفاوت (رهیافت تفسیری و روش کیفی) به مسئله پیامدهای طرح هادی روستایی انجام گرفته است. همچنین، با هدف شناسایی پیامدهای مثبت و منفی این طرح می‌خواهد بستری را برای اصلاح چهارچوب مفهومی و عملی طرح و یا تغییر بنیانی در چهارچوب آن (برای متولیان امر) فراهم سازد. ازاین‌رو تلاش می‌کند به دو سؤال کلیدی به شرح زیر پاسخ دهد:

– تهیه و اجرای طرح هادی، چه پیامدهایی را برای روستاها به دنبال داشته است؟

– چه عواملی اثربخشی این طرح را برای بهبود وضعیت روستاها تحت تأثیر قرار داده است؟

ادبیات موضوع

در چهارچوب ارزشیابی پس از اجرا مرتبط با طرح

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

هادی، پژوهش‌های مختلفی انجام شده است. قورچی (۱۳۸۷)، عقیده دارد که مهم‌ترین آثار اجرای طرح هادی در بعد اقتصادی افزایش مشاغل خدماتی، افزایش قیمت زمین و سنددار کردن املاک بوده است. ولی در بعد اجتماعی این طرح نتوانسته باعث تثبیت جمعیت گردد. تقی لو و همکاران (۱۳۸۸)، حاجی پور (۱۳۹۰)، عظیمی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهش‌های خود با هدف ارزیابی آثار اجتماعی - اقتصادی طرح هادی روستایی به این نتایج رسیدند که آثار آن در بعد اجتماعی بهتر از بعد اقتصادی است. آمار و صمیمی شارمی (۱۳۸۸)، نصیری (۱۳۸۸)، حق پناه و دهقانی (۱۳۸۸)، مرادی و همکاران (۱۳۸۸)، عظیمی و جمشیدیان (۱۳۸۴)، عزیزپور و همکاران (۱۳۹۰)، صابری فر (۱۳۹۰)، جوانی و بستانی (۱۳۹۰)، عنابستانی و اکبری (۱۳۹۱)، شماعی و همکاران (۱۳۹۳)، مولایی هشجین و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهش‌های خود، آثار طرح در بعد کالبدی روستاها را مثبت و در بعد زیست‌محیطی منفی ارزیابی کرده‌اند. عزیزپور و حسینی حاصل (۱۳۸۷)، ریاحی و همکاران (۱۳۹۶)، بیان داشته‌اند که طرح هادی روستایی به علت ماهیتش، تحولات مثبتی در ابعاد مختلف جامعه روستایی به‌ویژه محیطی و کالبدی به وجود آورده است. ایمن‌سازی و کاهش آسیب‌های ناشی از بروز سوانح طبیعی، دفع بهداشتی زباله و پسماندهای خانگی، دفع و هدایت آب‌های سطحی و فاضلاب، سهولت دسترسی و ارتباطات فیزیکی به‌ویژه بین عرصه زیست و فعالیت و ... ازجمله این آثار است. در پژوهشی دیگر عزیزپور (۱۳۹۱)، به این نتیجه رسیده است که طرح هادی اگرچه زمینه‌ساز جلوگیری نسبی ساخت‌وسازهای غیرقانونی، کنترل زمین‌خواری و نظم‌بخشی به گسترش فیزیکی در روستا شده، ولی پیامدهای منفی مانند برهم‌خوردگی سازمان فضایی، تضعیف چشم‌انداز بصری، تقویت شهرگرایی، ایجاد عناصر ناسازگار با محیط روستا و ... را برای روستا به همراه داشته است. افراخته (۱۳۹۰)، امیدپور (۱۳۹۳)، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۹۴)، پاپلی یزدی و ابراهیمی (۱۳۹۶)، والنسیا سندوال[۷] و همکاران (۲۰۱۰)، سیسیلیانو[۸] (۲۰۱۲)، فابریسیوس[۹] و همکاران (۲۰۱۳)، مهم‌ترین عوامل مؤثر بر بروز این آثار از تهیه و اجرای طرح هادی را برآمده از روندهایی چون نبود یک نظام منسجم فکری از طرح در گستره معناشناسی طرح‌های روستایی و شهری، ورود قوانین و استانداردهای شهری به‌صورت مستقیم و بدون یک شناخت صحیح از نیازمندی‌های زندگی روستایی، عدم جلب مشارکت روستائیان، توجه بیشتر به مسائل کلیدی روستاها، تأکید بر رویکرد یکسان‌سازی کالبدی، کم‌دقتی برخی از مشاوران در تهیه و ارائه نقشه پیشنهادی، کم‌توجهی به پرداخت خسارت‌ها، ضعف در سیاست‌گذاری دولتی و نبود انگیزه‌های کافی برای توسعه عمرانی روستاها است.

طبق یافته‌های مطالعات و پژوهش‌های فراوان انجام‌شده در قالب مقالات، کتاب‌ها و طرح‌های پژوهشی اگرچه این طرح دارای آثار مثبتی بوده است ولی روستاهای کشور را در کنار برخی عوامل و نیروهای درونی و بیرونی با چالش‌هایی هم روبه‌رو ساخته است. در این پژوهش ازآنجایی‌که مقاله‌ای در زمینه ارزشیابی طرح هادی روستایی با محوریت ادراک جامعه کارشناسان (درگیر در تهیه، اجرا، نظارت بر طرح هادی) و با روش‌شناسی کیفی وجود نداشت و یا بسیار اندک بود و همچنین باتوجه‌به گستره جامعه روستایی تحت تأثیر از طرح هادی، بر آن شدیم تا آثار و پیامدهای این طرح را از زاویه نگاه خبرگان موردمطالعه قرار دهیم.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]

[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

مبانی نظری

طرح هادی روستایی ماهیتاً مداخله‌ای برون‌زا از سوی دولت‌ها برای اصلاح ساختار روستا به‌منظور فراهم نمودن و تسهیل فرایند توسعه روستایی است. ازاین‌رو چنین مداخله‌ای همواره تحت تأثیر نظریه‌ها و رویکرد کلان توسعه حاکم بر نظام برنامه‌ریزی بوده است؛ بنابراین شناخت مکاتب، نظریه‌ها و رویکردها جدا از اینکه می‌تواند به شناسایی مبانی نظری مؤثر بر طرح هادی روستایی کمک نمایند، می‌تواند به فهم روندهای حاکم بر اثربخشی این طرح در روستاهای کشور کمک نماید. بدین منظور در این بخش از نظریات تبیینی استفاده شده است (جدول شماره ۱). توجه اصلی این نظریات بر تفسیر و تبیین تجربه کار برنامه‌ریزی است و پاسخی به چرایی سؤال ما می‌دهند.

ج۱. نظریات تبیینی (اکبری، ۱۳۸۹، ۱۸-۱۷؛ توکلی و رزلانسری، ۱۳۹۵، ۱۴۸؛ صادقی زرقری، ۱۳۹۲، ۲۸ و ۳۵؛ سعیدی، ۱۳۹۱، ۱۲؛ اجلالی و همکاران، ۱۳۹۹، ۱۶۸ و ۱۹۸ و ۲۴۷؛ عزیزپور و حسینی حاصل، ۱۳۸۷، ۴۴؛ عزیزپور، ۱۳۹۵، ۴۱؛ وثوقی و ایمانی، ۱۳۸۹، ۳۳؛ سجادزاده و اریس، ۱۳۹۶، ۲۷۸؛ حاجی نژاد و همکاران، ۱۳۹۳، ۸۹؛ رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۴، ۹۳؛ رزلانسری، ۱۳۹۳، ۶۵- ۶۴)

پارادایم	دوره نفوذ	مبانی فکری
کارکردگرایی	۱۹۶۰-۱۹۳۰	مفهوم کمی و ساختاری از فضا؛ تأکید بر یکپارچگی دگرگونی و تغییر ساختاری؛ داشتن نگرش انتزاعی، ایستا و یک‌جانبه بدون در نظر گرفتن ابعاد تاریخی، اجتماعی و فرهنگی در استفاده از زمین؛ چند کارکردی بودن روستاها.
دوگانگی اقتصادی	۱۹۶۰-۱۹۵۰	دوگانگی بخش سنتی روستا در برابر بخش مدرن شهری؛ برخورداری روستا از امکانات کم در مقایسه با شهر به دلیل عدم توجه کارآمد و تخصیص اعتبارات لازم جهت انجام طرح‌های مختلف نظیر طرح‌های فیزیکی.
ساخت اجتماعی و رشد اقتصادی	۱۹۶۰-۱۹۵۰	کلی‌گرایی؛ عقل‌گرایی؛ ثبوت گرایی؛ کمی گرایی؛ مطلق‌گرایی؛ انسان‌مداری؛ عینیت‌گرایی؛ تخصص گرایی؛ حقیقت محوری؛ انتقال از جامعه سنتی به مدرن ازطریق حذف الگوهای حاکم بر این جوامع.
نوسازی	۱۹۶۰-۱۹۵۰	رویکرد فنی - ابزاری؛ اتکا بر عقل خودبنیاد؛ محوریت و توانا انگاشتن علم و تکنولوژی در تبیین و توضیح تمامی پدیده‌ها؛ سنت‌گریزی و نمایان شدن مظاهر مدرن در قالب اجرای طرح‌های فیزیکی و عمرانی.
نوگرایی	۱۹۶۰-۱۹۵۰	کلی‌گرایی؛ عقل‌گرایی؛ ثبوت گرایی؛ کمی گرایی؛ مطلق‌گرایی؛ انسان‌مداری؛ عینیت‌گرایی؛ تخصص گرایی؛ حقیقت محوری؛ تقلیل علم تا حد قوانین تکنولوژیک یا مکانیکی عام؛ انتقال از جامعه سنتی به مدرن.
پسانوگرایی	۱۹۸۰-۱۹۶۰	کثرت‌گرایی؛ کیفی گرایی؛ تلفیق نو با کهنه؛ اجتناب از جهان‌شمول نگری؛ تأکید بر طبیعت نسبی کلیت‌ها؛ تأکید بر ارائه نظریات خرد معطوف به زمان، مکان و موقعیت خاص؛ به‌کارگیری مدل‌های انتزاعی و کلان.
ساختارگرایی	۱۹۷۰-۱۹۵۰	عقل‌گرایی؛ تأکید بر طبیعت نسبی کلیت‌ها؛ جستجوی حقیقت در درون ساخت‌ها؛ عدم تمرکزگرایی (تأکید بر فهم ساخت و نظام اجتماعی)؛ نقد تاریخ‌گرایی (عدم وجود یک الگوی سراسری در تاریخ)؛ غایت اندیشی (علت به وجود آمدن هر پدیده، کارکرد آن پدیده بیان شده است)؛ وجود پیوند میان اجزای ساختاری و کارکردی.
پساساختارگرایی	۱۹۸۰-۱۹۵۰	گفتمان؛ کلیت گرایی؛ نفی اندیشه مطلق‌گرایی؛ ارتباط بین عینیت و ذهنیت؛ تبیین تحولات و تفاوت‌های نهادین سیستماتیک بین جوامع معین در دوره مشخص تاریخی؛ جستجوی حقیقت در میان ساخت‌ها و نظام اجتماعی؛ درهم‌تنیده شدن ابعاد قدرت، دانش، هنجارها در فضا؛ نقد تاریخ‌گرایی؛ عدم تمرکزگرایی.
اقتصاد سیاسی	۱۹۸۰-۱۹۷۰	مشارکت جامعه مدنی؛ عدم نگرش به برنامه‌ریزی به‌عنوان یک عمل بوروکراتیک و تکنوکراتیک.
ساخت یابی	۱۹۹۰-۱۹۷۰	درهم‌تنیده شدن عاملیت (انسان در سطح خرد) و ساختار (ساخت اجتماعی در سطح کلان) در تحلیل‌ها.
پساتوسعه گرایی	۱۹۹۰- ۱۹۸۰	مشارکت جامعه مدنی؛ توسعه درون‌زا؛ کنار گذاشتن شیوه تفکر و شیوه زندگی مدرنیته به نفع احیای انواع فلسفه‌ها و فرهنگ‌های غیرمدرن و غیرغربی.
کنش ارتباطی	۱۹۸۰	ارتباط مردم و برنامه‌ریزان؛ مشارکت و آموزش؛ رد برنامه‌ریزی با نگاه فن‌سالارانه؛ ارتباطی بودن امر برنامه‌ریزی.
نهادگرایی	۱۹۹۰	تعامل و مشارکت جامعه مدنی؛ روش‌شناسی کیفی در برنامه‌های توسعه؛ تقویت شیوه‌های نظارتی ازطریق نهادهای مردمی؛ تشکیل نهادهای مردمی و گروه‌های تسهیل گر؛ محوریت نهادهای محلی در تعیین سیاست‌های برنامه‌ریزی.
پویش ساختاری - کارکردی	۱۳۹۱	وجود پیوند تنگاتنگ و غیرقابل‌انکار هم به وجه عمودی و هم افقی میان اجزای ساختاری و کارکردی.

بررسی نظریه‌های کلان مؤثر بر برنامه‌ریزی نشان می‌دهد که از جنبه مفهوم

ی دو جهت‌گیری سنتی و جایگزین وجود دارد. این دو جهت‌گیری بر اصولی به شرح زیر تأکید دارند:

الف) جهت‌گیری سنتی: در جهت‌گیری سنتی به برنامه‌ریزی، بر اصولی چون تصمیم‌گیری از بالا به پایین و تمرکزگرا، عقل‌گرایی، تخصص گرایی، مطلق‌گرایی، محوریت و توانا انگاشتن علم و تکنولوژی در تبیین و

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

توضیح تمامی پدیده‌ها، توجه به وجه کمی و ساختاری از فضا و ... تأکید شده است.

ب) جهت‌گیری جایگزین: در جهت‌گیری جایگزین به برنامه‌ریزی بر اصولی چون کثرت‌گرایی، کیفی گرایی، گفتمان، کلیت گرایی، نفی اندیشه مطلق‌گرایی، ارتباط بین عینیت و ذهنیت، مشارکت جامعه مدنی، رد و نفی برنامه‌ریزی با نگاه فن‌سالارانه و ... تأکید شده است.

ارزیابی انجام‌گرفته توسط محققین و همچنین در این تحقیق مبتنی بر چهارچوب مفهومی طرح هادی روستایی نشان می‌دهد که این طرح در جهت‌گیری سنتی به برنامه‌ریزی قرار دارد.

روش تحقیق

در پژوهش حاضر در چهارچوب روش‌شناسی کیفی، از رویکرد نظریه زمینه‌ای[10] استفاده شد. نظریه زمینه‌ای رویکرد استفهامی مسئله محور، کیفی و مبتنی بر یک سری مراحل کدگذاری داده‌های کیفی و ارتباط دادن مراحل و گام‌هایی است که به ایجاد ساختار نظری یک مسئله کمک می‌کند (محمدپور، ۱۳۹۲، ۷۷). مشارکت‌کنندگان این پژوهش، خبرگان دانشگاهی، دستگاه‌های اجرایی و مشاورین تهیه طرح هستند که در کنار تخصص، سال‌ها کار اجرایی داشته و تجربه بالایی کسب نموده‌اند و قطعاً نظرات آن‌ها در ارزشیابی پیامدگرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی ایران اثرگذار و کلیدی است. ویژگی‌های جامعه هدف پژوهش به شرح جدول شماره ۲ است.

برای جمع‌آوری داده‌ها از روش میدانی و فن مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به‌صورت نمونه‌گیری گلوله برفی[11] استفاده شد و مصاحبه از میان خبرگان انجام گرفت. پس از انجام ۲۰ مصاحبه (نیمه‌ساختاریافته) اشباع نظری حاصل شد، اما برای اطمینان بیشتر مصاحبه‌ها تا ۲۵ نفر ادامه یافت. پس از جمع‌آوری داده‌ها، به‌منظور تحلیل آن‌ها مبتنی بر نظریه زمینه‌ای از نرم‌افزار مکس‌کیودا[12] استفاده شد. در فرایند ساخت نظریه زمینه‌ای، مطابق نظر کربین و استراوس[13] که متداول‌تر از رهیافت‌های دیگر است (Corbin & Staruss, 2019, 55)، داده‌ها ابتدا با سه مرحله کدگذاری باز (استخراج مفاهیم اولیه)، کدگذاری محوری (استخراج مقولات عمده) و کدگذاری گزینشی (تعیین مقوله هسته‌ای) شناسایی و دسته‌بندی می‌شوند و سپس مدل نظری مبتنی بر داده‌ها ارائه می‌گردد (Maxwell, 2019, 151). در پژوهش حاضر با حفظ مستندات، ضبط و مکتوب کردن و بازبینی گفته‌های مکتوب با مصاحبه‌کنندگان قبل از تجزیه‌وتحلیل به‌منظور تأیید صحت آن‌ها و مشورت و بهره جستن از نظرات برخی از مصاحبه‌شوندگان در تحقیق پس از تجزیه‌وتحلیل داده‌ها به‌منظور تأیید درک صحیح از داده‌ها، به موثق بودن پژوهش کمک کرد. همچنین، باتوجه‌به ارجحیت پایایی هم‌زمان بر پایایی دو زمانی (استراوس و کربین، ۱۳۹۸، ۱۰۱)، در این تحقیق نیز پایایی هم‌زمان ازطریق بازبینی مجدد کدهای اختصاص داده شده توسط مصاحبه‌شوندگان و تأیید و یا رد آن انجام شد.

یافته‌ها

بعد از استخراج اطلاعات، در مرحله کدگذاری باز ازطریق شواهد ۲۹ واحد معنایی استخراج و در مرحله کدگذاری محوری به ۱۸ مقوله عمده انتزاع یافتند. سپس در مرحله کدگذاری گزینشی ۳ مقوله هسته‌ای که مقولات اساسی پژوهش را شامل می‌شود، استخراج شد. جدول شماره ۳ پیامدهای طرح هادی روستایی را نشان می‌دهد.

در ادامه ارائه یافته‌ها، به تفسیر هر یک از پیامدهای مثبت و منفی طرح هادی بر سکونتگاه‌های روستایی پرداخته می‌شود.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

ج۲. ویژگی‌های جامعه خبرگان

گروه	محل کار	مدرک تحصیلی	تعداد
اساتید و هیئت‌علمی دانشگاهی	دانشگاه خوارزمی، دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه تهران، دانشگاه پیام نور مرکز تهران جنوب، دانشگاه علم و صنعت ایران	دکتری با متوسط سابقه ۲۵ ساله در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی- صاحب تألیف	۹ نفر
متخصصین ستادی و سازمانی	سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، مؤسسه توسعه روستایی، بنیاد مسکن، دهیاران برگزیده، وزارت کشور	کارشناس ارشد و دکتری با متوسط سابقه ۳۰ ساله در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، توسعه و ترویج روستایی، شهرسازی- صاحب تألیف	۹ نفر
مشاورین تجربی	مهندسین مشاور تهران، مهندسین مشاور ایران، مهندسین عمران ایران	کارشناس ارشد با متوسط سابقه ۱۸ ساله در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، طراحی شهری- صاحب تألیف	۷ نفر

ج۳. شواهد، واحدهای معنایی، مقوله‌های محوری و مقوله‌های گزینشی استخراج‌شده از داده‌های کیفی

مقوله‌های گزینشی	مقوله‌های محوری
پیامدهای مثبت	بهبود نظام حرکتی، بهبود ساختاری مسکن، ظهور فعالیت‌های اقتصادی جدید ، برابری فضایی در برخورداری از خدمات زیربنایی و رفاهی، نظم‌پذیری در گسترش کالبدی، ارتقای کیفیت محیط
پیامدهای منفی	ضعف توجه به مالکیت روستائیان، تضعیف عناصر فرهنگی، بسترسازی برای کالایی شدن روستا، افزایش وسعت روستاهای پیرامون کلان‌شهری، تخریب منابع طبیعی – اکولوژیک، تضعیف انسجام و تنوع بصری بافت کالبدی

الف) پیامدهای مثبت طرح هادی روستایی

بهبود نظام حرکتی: یکی از بخش‌های مهم در اجرای طرح هادی روستایی اصلاح، تعریض و یا بعضاً احداث معابر در روستاها است. درواقع، اصلاح و تعریض یک خیابان اصلی و استقرار مغازه‌ها و کارگاه‌های خدماتی و صنعتی روستا حول این محور اصلی قابل‌مشاهده‌ترین نشانه اجرای طرح هادی در روستا است و می‌تواند با تسهیل آمدوشد کارکرد مهمی در تحرک فضایی روستا داشته باشد. دراین‌باره یکی از کارشناسان دستگاه‌های اجرایی عقیده دارد:

«... معابر رشته‌های ارتباطی بناها و سایر فضاهای روستائی‌اند. اصلاح و بهبود کیفیت شبکه معابر و روان‌سازی مسیر شبکه معابر ایجاد علاقه‌مندی بیشتر در بین ساکنان و هویت بخشیدن به روستا را در پی خواهد داشت. باتوجه‌به اینکه در احداث معابر، به‌طور عمده معابر اصلی روستا موردتوجه است، لذا بیشترین رضایت‌مندی ساکنان روستاها از اجرای طرح هادی به خاطر معابری است که تسهیل در امر رفت‌وآمد و ارائه راحت‌تر و کارآمدتر خدمات به روستائیان را به همراه دارد ...».

بهبود ساختاری مسکن: اگرچه ساخت مسکن در روستاها متأثر از سیاست‌های دولت در چهارچوب طرح مقاوم‌سازی دنبال می‌شود، اما ضوابط ساخت‌وساز مسکن، متأثر از جهت‌گیری برنامه‌ریزی است که در چهارچوب سند طرح هادی روستایی انجام می‌شود. مکان ساخت مسکن، اندازه قطعه تفکیکی، سطح اشغال و تراکم مهم‌ترین ضوابطی هستند که در طرح مزبور تعیین می‌شود. دهیار به‌عنوان مدیر روستا در تعامل با بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با توجه و تأکید بر رعایت ضوابط مربوط و شرایط ساخت خود واحد مسکونی نه‌تنها زمینه را برای بهبود ساختاری مسکن بلکه به سامان‌بخشی بافت کالبدی روستا هم کمک کرده است. دراین‌ارتباط یکی از اساتید دانشگاهی بیان داشت:

«... طرح هادی روستایی ضمن رونق بخشیدن به ساخت‌وسازهای جدید، سبب ارتقای شیوه ساختمان‌سازی، افزایش پایداری و بهبود سیمای ظاهری بناها شده است. ...».

ظهور فعالیت‌های اقتصادی جدید: تنوع‌بخشی به

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

اقتصاد خانواده روستایی و رواج فعالیت‌های جدید در روستاها می‌تواند وابستگی اقتصاد روستایی به اقتصاد کشاورزی را کاهش داده، موجب افزایش اشتغال و درآمد در روستاها شود. اصلاح و تعریض گذرهای روستا به‌ویژه معبر اصلی سبب شده تا مزیت جدیدی برای زمین‌های حاشیه گذرها ایجاد شود. این زمین‌ها که غالباً دارای کاربری تجاری - مسکونی هستند، فرصتی برای خانوارهای روستایی ایجاد کرده است تا آن‌ها اقدام به ایجاد فعالیت‌های صنعتی کارگاهی و واحدهای خدماتی مجاز کنند. یکی از کارشناسان دستگاه‌های اجرایی عنوان کرده است:

«... بخش کشاورزی یک بخش عمده‌ای از اقتصاد روستایی را تشکیل می‌دهد؛ اما تمام اقتصاد نیست. بخش دیگر اقتصاد، تنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستا را شامل می‌شود. ما ناگزیر هستیم که به خارج از بخش کشاورزی هم توجه کنیم و تنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی را در بخش خارج از بخش کشاورزی هم ببینیم. ...».

برابری فضایی در برخورداری از خدمات زیربنایی و رفاهی: روستاهای امروزی به‌ویژه در کشورهای درحال‌توسعه، باتوجه‌به رشد جمعیت، بیش از هر دوره دیگری نیازمند توجه به برقراری برابری فضایی در برخورداری مطلوب از خدمات مختلف هستند. ازاین‌رو، در تهیه طرح هادی روستایی، به دسترسی مطلوب روستائیان به امکانات و بهره‌مندی از مزیت ایجادشده برای زمین و مسکن (بالا رفتن ارزش زمین و مسکن) برای کلیه ساکنین روستا توجه می‌شود. در اجرای طرح به‌ویژه اصلاح و تعریض معبر اصلی، ساکنین کنار معبر غالباً در آزادسازی زمین برای تعریض همکاری نزدیک می‌نمایند. یکی از مجریان طرح هادی دراین‌باره می‌گوید:

«... کاهش نابرابری در بهره‌مندی از منابع و امکانات جامعه، یکی از معیارهای اساسی توسعه به شمار می‌رود. اجرای درست طرح هادی روستایی می‌تواند با ایجاد و تقویت زیرساخت‌هایی همچون راه‌های ارتباطی، تأسیسات آب آشامیدنی سالم، برق و غیره زمینه مساعدی را برای توسعه روستاها فراهم آورد و به کاهش تفاوت‌های برخورداری از خدمات کمک کند....».

نظم‌پذیری در گسترش کالبدی: انتظام بخشی به روند گسترش و ساخت‌وساز در مناطق روستایی یکی از اهداف طرح هادی است. بر این اساس این طرح با فراهم آوردن زمینه‌های گسترش کالبدی ازطریق تعریف کاربری‌های مختلف در مکان‌های مشخص مبتنی بر اصول مکان‌یابی و تدوین ضوابط و مقررات، ساخت‌وسازهای جدید روستا را کنترل نموده است. دراین‌باره یکی از استادان دانشگاه اظهار داشت که:

«... این طرح برای برون‌رفت از وضعیت نامناسب روستاها، در نظر گرفته شده است و معمولاً باتوجه‌به نقشه‌های طرح هادی، همه کاربری‌ها در آن‌ها مدنظر قرار می‌گیرد. اهداف کاربری زمین موارد عمده‌ای ازجمله توزیع متعادل کاربری‌ها، جلوگیری از تداخل کاربری‌های ناسازگار، تدوین معیارها و استانداردهای مناسب کاربری‌ها و غیره را در بردارد ...».

ارتقای کیفیت محیط: در حال حاضر نابسامانی و پایین بودن شاخص‌های کمی و کیفی محیط‌زیست از ویژگی‌های غالب روستاهای کشور به شمار می‌رود. طرح هادی روستایی به‌منظور زیباسازی و به‌روز شدن منظر و فضای درونی روستا، ارائه خدمات زیست‌محیطی، ایجاد فضای مناسب جهت سکونت و فعالیت ازطریق طرح‌هایی همچون تعیین مکان دفع بهداشتی زباله، برنامه‌های جمع‌آوری و هدایت آب‌های

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

سطحی و غیره را با ضوابط و مقررات پیشنهاد و اجرا می‌نماید. دراین‌باره، یکی از کارشناسان دستگاه‌های اجرایی بیان داشت:

«... در روستاهایی که فاقد طرح هادی هستند، فاضلاب و پساب های خانگی اغلب در سطح معابر و محیط روستا رها می‌شود، درحالی که در روستاهایی که طرح در آن‌ها اجرا گردیده، فاضلاب به‌واسطه احداث کانیو و جدول به‌صورت مناسب هدایت و دفع می‌شوند ...».

ارزیابی نشان داده است که بین پیامدهای مثبت طرح هادی ارتباط معناداری وجود دارد. با برهم‌کنش این پیامدها، طرح زمینه رضایت روستائیان در برخی از روستاها را فراهم کرده است. از یک طرف، برهم‌کنش بهبود نظام حرکتی، بهبود ساختاری مسکن، نظم‌پذیری در گسترش کالبدی، برابری فضایی در برخورداری از خدمات زیربنایی و رفاهی و از طرف دیگر تأثیرگذاری فعالیت‌های اقتصادی جدید در روستا زمینه‌ساز تحول در ارتقای کیفیت محیط روستا شده‌اند.

ب) پیامدهای منفی طرح هادی روستایی

ضعف توجه به مالکیت روستائیان: مالکیت بر اماکن روستایی در عرصه زیست (درون بافت کالبدی) به‌اندازه مالکیت بر اراضی (زراعی و باغی) از اهمیت برخوردار است. در تهیه طرح هادی روستایی علی‌رغم تأکید بر شناخت وضعیت مالکیت بر اماکن و حتی اراضی داخل عرصه زیست، متأسفانه در تعیین کاربری اراضی پیشنهادی روستا به مسئله مالکیت خصوصی توجه نشده است و جانمایی کاربری‌های عمومی (مانند کاربری‌های بهداشتی – درمانی، آموزشی، اداری و ...) غالباً در اراضی با این مالکیت خصوصی انجام می‌گیرد. این اقدام مشاوران طرح‌ها و تصویب آن توسط مراجع ذی‌صلاح افزایش تقاضای تغییر کاربری اراضی و ضعف تحقق‌پذیری طرح و نارضایتی روستائیان را به دنبال داشته است.

تضعیف عناصر فرهنگی: نظام کالبدی – فضایی روستاهای کشور دارای قواعد و صفات برخاسته از فرهنگ محلی است. گذر زمان سبب شده تا تحول ساختار کالبدی شدیداً تحت تأثیر خصایص فرهنگ روستائیان شکل گیرد. متأسفانه در برنامه‌ریزی، طراحی و اجرای طرح هادی، ساختار فرهنگی چندان موردتوجه قرار نمی‌گیرد. هرچند تحول و دگرگونی امری محتوم و گریزناپذیر برای سکونتگاه‌های روستایی است؛ باوجود این، باید متناسب با شرایط و الزامات اجتماعی – فرهنگی روستا صورت پذیرد. اکثریت مصاحبه‌شوندگان بر این موضوع اتفاق‌نظر دارند که طرح هادی متأثر از تسلط نگاه شهرسازانه به روستا تهیه و اجرا می‌شوند. این نوع طراحی‌ها نشان می‌دهد که طراحان طرح به لحاظ فرهنگی و اجتماعی، با مباحث روستائیان آشنا نیستند و ملاحظات اجتماعی – فرهنگی روستائیان را در نظر نمی‌گیرند. این در حالی است که بومی‌سازی و محلی‌گرایی در ارائه برنامه‌ها در نگاه فرانوگرایانه یکی از اصول کلیدی در برنامه‌ریزی و طراحی روستایی است.

بسترسازی برای کالایی شدن روستا: طرح هادی با اقدامات متنوع خود به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، زمینه‌ساز توسعه همه‌جانبه در روستاها و تحول در بخش‌های مختلف زندگی روستائیان بوده است. در این زمینه با اجرای طرح، راه‌های ارتباطی روستاها به شهرهای دور و نزدیک توسعه یافت. این امر سبب افزایش رفت‌وآمد روستائیان به سایر نقاط (به‌ویژه نقاط توسعه‌یافته شهری) شد؛ همچنین این اقدامات شرایط ورود سایر افراد را به روستا (به دلایل مختلف ازجمله تفریح و گردشگری، بازاریابی و مبادلات کالا و غیره)

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

فراهم کرد. پر واضح است که طرح هادی به‌مثابه عاملی مؤثر در خروج روستائیان از انزوا و حرکت به سمت دستیابی به فرصت‌های اجتماعی و اقتصادی جدید از اهمیت برخوردار است، اما با تغییر ماهیت در اجزا و عناصر فرهنگی و به‌ویژه کالبدی مانند زمین و تغییر نقش تولیدی آن به مبادله‌ای، بستر را برای کالایی شدن روستا و توسعه سرمایه‌داری مستغلات فراهم ساخته است. یکی از مشاوران طرح هادی در این خصوص بیان داشت:

«... یکی از آثار اجرای طرح هادی مربوط به افزایش قیمت مساکن و اراضی روستایی است. از عوامل تأثیرگذار بر نرخ زمین‌های مسکونی، نزدیکی به معابر تعریض‌شده و بهره‌مندی از آسفالت است که به‌واسطه اجرای طرح هادی و اصلاح معابر در روستاها قیمت زمین نیز افزایش یافته و ماهیتی کالایی پیدا کرد. با کالایی شدن فضا اعتماد، همبستگی و انسجام فرومی‌پاشد و روابط اجتماعی مکانیکی جای روابط ارگانیکی را می‌گیرد ...».

افزایش وسعت روستاهای پیرامون کلان‌شهری: کلان‌شهرها در ایران باتوجه‌به زوال روستایی متأثر از عوامل اکولوژیک - اجتماعی یکی از مهم‌ترین کانون‌های جذب جمعیت مهاجر هستند. فضای حاکم بر اقتصاد مسکن در این شهرها و ضعف اقتصادی مهاجرین، آن‌ها را به روستاهای پیرامون شهرها پس می‌زند. این هجوم جمعیتی بعضاً آن‌قدر زیاد است که نرخ رشد روستاها را به بالای ۱۰ درصد رسانده است. در این مواقع اگرچه نظام برنامه‌ریزی تلاش می‌کند تا توسعه فیزیکی روستا را مدیریت نماید. ولی متأثر از فشارهای اجتماعی - سیاسی، در چهارچوب بازنگری طرح (هادی) و یا در کمسیون تغییر کاربری زمینه برای افزایش وسعت بافت کالبدی روستاها فراهم می‌شود.

تخریب منابع طبیعی - اکولوژیک: نبود امکان ارائه خدمات متوازن و عادلانه به همه مناطق، شیوع پدیده سوداگری زمین و مسکن و افزایش بی‌رویه قیمت خانه بر اثر آن، منابع طبیعی به‌ویژه مراتع و جنگل‌ها مورد تخریب قرار می‌گیرند. دراین‌ارتباط اگرچه قوانین حفاظت از محیط‌زیست تا حدودی در کاهش تخریب مؤثر هستند، ولی رانت قدرت سبب شده تا در برخی از روستاهای کشور (به‌ویژه در مناطق خوش آب‌وهوا) منابع طبیعی - اکولوژیک در سیطره دلالان و واسطه‌های خرید زمین به‌عنوان مباشران اصحاب قدرت مورد تخریب قرار گیرند.

تضعیف انسجام و تنوع بصری بافت کالبدی: یکی از تغییراتی که همواره در طول زمان به‌گونه‌ای محسوس بر پیکره روستاها قابل‌مشاهده است، تغییر منظر و چشم‌انداز روستا است. بسیاری از عوامل می‌توانند در طراحی و تغییر منظر تأثیرگذار باشند؛ اما به مدد مداخلات طرح هادی تغییر منظر روستا شدت گرفته است. تغییرات ناشی از تأثیرات طرح هادی را می‌توان شامل ابعاد مختلفی از قبیل کاربری اراضی، مساکن روستایی، اصلاح معابر روستا و ... دانست. هرچند این اقدامات برای توسعه روستا نیاز است اما به‌واسطه عدم تطابق و همسازی برخی از این اقدامات با محیط طبیعی و معماری بومی و هویتی روستاها، بافت سنتی روستا دستخوش تغییرات شده است. عدم شناخت کافی نسبت به تغییرات در منظر بومی و ارزشمند موجود و درنتیجه تقلید و به‌کارگیری الگوهای شهری موجب تخریب منظر و تضعیف انسجام کالبدی روستا شده است.

در این خصوص یکی از مصاحبه‌شوندگان عقیده دارد:

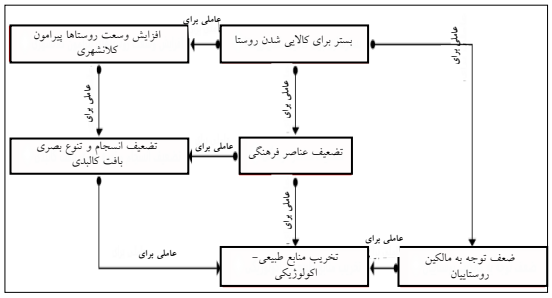
«... رشد کالبدی معاصر بسیار شتاب‌زده و بر اساس طرح‌های توسعه شهری الهام گرفته که رنگ و بوی متفاوت از زمینه اصیل را دارند. عملاً هم پیوندی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]

[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

اجزای کالبدی نوظهور با بافت‌های قدیمی به چالشی جدی تبدیل شده است و سبب ایجاد تضادهای ساختاری شدید با بافت روستا گردیده است ...».

با نگاهی یکپارچه به پیامدهای منفی طرح متوجه می‌شویم که بین این پیامدها رابطه معناداری وجود دارد؛ به‌عبارت‌دیگر پیامدهای منفی با اثرگذاری و اثرپذیری، تصویری از روستا ارائه می‌دهند که نشانگر ضعف در توسعه کالبدی - فضایی روستا و نارضایتی روستائیان است. در بین پیامدها کالایی شدن روستا و تضعیف عناصر فرهنگی پیامدهایی هستند که با اثرگذاری بر پیامدهای دیگر بستر را برای تخریب محیط‌زیست روستا فراهم نموده‌اند (تصویر شماره ۱).

ت۱. مدل زمینه‌ای ارتباط درونی پیامدهای منفی اجرای طرح هادی

ج) عوامل مؤثر بر اثربخشی طرح هادی روستایی

متأثر از دیدگاه خبرگان، بعد از گذشت چندین سال از تهیه، تدوین و صرف هزینه‌های قابل‌توجه جهت اجرای طرح هادی روستایی، این طرح علی‌رغم تلاش‌های انجام‌گرفته، موفق به دستیابی کامل به اهداف مورد انتظار نشده است؛ بنابراین باید دید که ضعف در موفقیت طرح هادی ریشه در کدام عوامل دارد. از دیدگاه خبرگان این وضعیت متأثر از عوامل مختلفی به شرح جدول شماره ۴ است.

در ادامه، به تفسیر هر یک از این عوامل پرداخته می‌شود.

ج۴. عوامل مؤثر بر اثربخشی طرح هادی روستایی

مقوله‌های محوری
دولت‌محوری، ضعف تعاملات سازمانی (در چهارچوب شبکه همکاری)، ضعف توان تخصصی مشاوران تهیه طرح، ضعف توانمندسازی جامعه محلی، ضعف توجه به مشارکت جامعه محلی، تسلط نگرش نوگرایانه بر تهیه طرح

دولت‌محوری: بسیاری بر این باور هستند که لازم است تا رویکرد دستگاه‌های اجرایی از نگاه دولت‌محوری به مردم‌محوری تغییر یابد. اصلی‌ترین دلیل وارد بر این دیدگاه آن است که دولت به علت ظرفیت محدود حکمرانی به‌تنهایی قادر به انجام مناسب همه وظایف(به‌ویژه وظایف غیرحاکمیتی) نیست و اعمال حاکمیت متمرکز، جامعه محلی را با چالش‌های فراوانی مواجه کرده است. رویکرد حداکثر دخالت دولت در مدیریت روستایی با بخشی‌نگری و تعصب سازمانی موجب حذف مشارکت روستائیان و نهادهای محلی از جریان توسعه شده است. در این زمینه یکی از اساتید دانشگاهی عقیده دارد که:

«... نگاه برنامه‌ریزی متمرکز و از بالا به پایین است، به‌تبع آن ساختار اداری نیز بر این اساس شکل گرفته است. قوانین و مقررات کاملاً دولتی است و با نگاه تک بعدی و تقویت حاکمیت دولتی تدوین و تصویب شده است. دولت خود را متولی مدیریت در همه امور جامعه می‌داند و سعی می‌کند با سیستم کنترل اجتماع متمرکز و حکمروایی سلسله مراتبی در چهارچوب یکسری اصول و قوانین و مقررات مدیریت و قدرت‌نمایی کند. روستائیان به دلیل اینکه خودشان را تأثیرگذار و ذی‌نفع در این فرایند احساس نمی‌کنند، با اهداف موردنظر دولت همراهی نمی‌کنند و نتیجه این است که اقدامات دولت تأثیرگذار نباشد...».

ضعف تعاملات سازمانی (در چهارچوب شبکه همکاری): تحقق توسعه در یک منطقه مستلزم وجود هماهنگی، همکاری و تشریک‌مساعی بین کنشگران

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

توسعه است. این همکاری و انسجام کمک می‌کند که برنامه‌های توسعه به‌صورت هماهنگ و با نگاهی نظام‌گرا تدوین و به‌جای تضاد، یک هم‌افزایی بین آن‌ها ایجاد شود. بنابراین لازم است مقررات و ارزش‌های جدید و سازگاری برای هماهنگی‌های افقی و عمودی بین سازمان‌ها و برنامه‌های آن‌ها تعیین شود. همچنین لازم است از یک روش‌شناسی سیستماتیک استفاده شود تا فعالیت‌های آن‌ها هم‌افزا و هم‌راستا باشد. دراین‌باره یکی از اساتید دانشگاهی اظهار داشت:

«... علی‌رغم آنکه در طرح هادی، مشاور نسبت به بحث‌های اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی پیشنهادهایی ارائه می‌دهد و حتی ابلاغ این پیشنهادها توسط فرمانداری نیز صورت می‌گیرد، ولی بااین‌همه دستگاه‌های دیگر خود را در قبال پیشنهادها مسئول نمی‌بینند. درواقع، هر سازمان برنامه‌ای در چهارچوب نگاه بخشی برای خود تعریف می‌کند ...».

ضعف توان تخصصی مشاوران تهیه طرح: متأسفانه عدم شناخت دقیق مشاور از نقاط ضعف و قوت روستا، عدم هماهنگی گزارش‌ها با واقعیت‌های روستا، اولویت‌بندی نشدن پروژه‌های پیشنهادی افق طرح بر اساس نیاز واقعی روستائیان، عدم استفاده از قشر تحصیل‌کرده موجود در روستاها برای مطالعه و برنامه‌ریزی در طرح هادی، تهیه طرح توسط مشاوران دست دوم و سوم یا نمایندگان محلی فاقد تخصص لازم در برخی نقاط و مواردی از این قبیل باعث شده است که ارتباط ضعیفی بین مردم و مشاوران تهیه طرح ایجاد شود. البته در کنار این مسئله ضعف روش‌شناسی در تحلیل، برنامه‌ریزی و طراحی نیز موضوعی است که مشاوران از آن رنج می‌برند. یکی از مشاورین و ناظرین طرح هادی روستایی بیان می‌کند:

«... طرح هادی را بنیاد مسکن انجام نمی‌دهد، بلکه با مهندسین مشاور قرارداد بسته می‌شود و آنان نیز کار تهیه و تدوین طرح را با به کار گماشتن افراد یا دانشجویان با رشته‌های علمی گاهی بی‌ارتباط انجام می‌دهند. گاهی نیز مشاور، طرح‌ها را بر اساس مشاهدات سطحی (اغلب فردی و غیرتخصصی خود) تدوین می‌کند. ناآگاهی مشاوران از مقتضیات اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و سیاسی روستائیان و درنتیجه بی‌توجهی به تفاوت‌های مکانی - فضایی و تنوعات بارز محیطی - اکولوژیک کارایی طرح هادی را پایین می‌آورد ...».

ضعف توانمندسازی جامعه محلی: وجود نظام متمرکز تصمیم‌گیری در نظام اداری کشور منجر به این شده است که ظرفیت‌ها و توانمندی‌های محلی روستاها خیلی زیاد موردتوجه قرار نگرفته و به‌واسطه تصمیم‌گیری متمرکز، همه روستاها بدون در نظر گرفتن تفاوت‌های اجتماعی، اقتصادی، زیستی، کشاورزی و ... شاهد یک نوع خاص برنامه ابلاغی مثل طرح هادی از مرکز است. درحالی‌که کلید موفقیت توسعه روستایی در جلب مشارکت‌های روستایی و استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های محلی آنان است. البته، جامعه محلی نیز به‌خاطر پایین بودن سطح آگاهی از طرح و اهداف آن (متأثر از ضعف نظام سیاست‌گذاری) چندان برای توانمند شدن مطالبه‌گری نمی‌کند. دراین‌باره مصاحبه‌شونده‌ای اظهار می‌کند:

«... یکی از دلایل پایین بودن سطح مشارکت روستائیان در طرح هادی، پایین بودن سطح آگاهی و شناخت آنان از طرح و اهداف آن است. وجود چنین وضعیتی، نشانگر عدم توجه کافی به تدوین و اجرای برنامه‌های آموزشی - ترویجی و نبود نظام اطلاع‌رسانی مناسب جهت آگاهی‌رسانی به افراد محلی در خصوص فعالیت‌ها و اهداف طرح هادی است. تا زمانی هم که

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

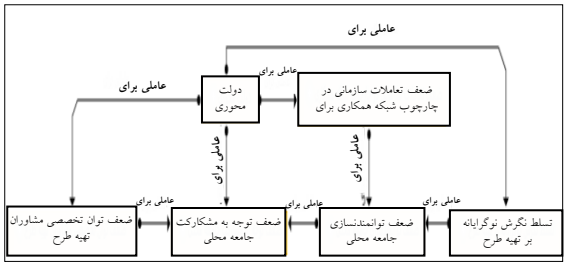
روستائیان به سطح آگاهی مناسبی در خصوص برنامه‌ها و طرح‌ها دست نیابند، نمی‌توان از آنان انتظار مشارکت داشت...».

ضعف توجه به مشارکت جامعه محلی: یکی از الزامات در برنامه‌ریزی توسعه روستایی، باور به جلب مشارکت جامعه محلی در فرایند برنامه‌ریزی (از نیازسنجی و اولویت‌بندی نیازها تا تدوین برنامه و اجرا و ارزیابی آن) و داشتن مهارت‌های کافی در جلب مؤثر این مشارکت است. تسلط نگاه فن‌سالارانه در دستگاه‌های اجرایی در زمینه برنامه‌ریزی، طراحی و اجرای طرح، روستائیان اغلب به عناصر منفعل که منتظر حمایت‌ها و کمک‌های دولت هستند، تبدیل نموده است. در این شرایط، برقراری ارتباط مؤثر بین کسانی که سیاست‌ها به آن‌ها تحمیل می‌شود و کسانی که آن‌ها را تدوین می‌کنند، بسیار مشکل می‌شود. بر این پایه، ناتوانی در جلب مشارکت کنشگران منجر به عدم موفقیت طرح هادی شده است.

تسلط نگرش نوگرایانه بر تهیه طرح: مروری بر ادبیات برنامه‌ریزی و طراحی روستایی نشان می‌دهد این ادبیات به‌شدت تحت تأثیر پارادایم مسلط نوگرایی در برنامه‌ریزی و طراحی شهری دهه ۲۰ میلادی است. این پارادایم که بر ویژگی‌های خاصی چون یکسان‌سازی ازطریق تعیین استانداردها، تفکیک کردن فضاها و توجه به کارکردهای اصلی نظیر سکونت و ... تأکید دارد، سبب شده تا فضاهای روستایی به نحوی تغییر و تحول یابند که با هویت بومی خود فاصله گرفته و چشم‌اندازی شهری و یکسان پیدا نمایند. یکی از کارشناسان دستگاه‌های اجرایی بیان می‌کند:

«... طرح هادی با یک نگاه شهرسازی به روستا انجام می‌شود؛ یعنی عمدتاً شهرسازها هستند که این طرح‌ها را اجرا می‌کنند. مثلاً سطوح سرانه‌هایی که برای مسکن روستایی پیش‌بینی می‌شود، بیشتر الگوگرفته از تجارب شهرسازی است که در ایران وجود دارد. این نوع طراحی نشان می‌دهد که طراحان طرح هادی روستایی به لحاظ فرهنگی و اجتماعی با مباحث روستائیان ما آشنا نیستند و ملاحظات مربوط به آن‌ها را در نظر نمی‌گیرند. این در حالی است که در این طراحی‌ها باید مسائل اجتماعی، فرهنگی و معیشتی روستائیان را لحاظ کرد ...».

کشف سازوکار اثرگذاری عوامل بر یکدیگر نشان می‌دهد، از بین عوامل مؤثر بر اثربخشی طرح هادی، عامل دولت‌محوری زمینه‌ساز شکل‌گیری ضعف تعاملات سازمانی، تسلط نگرش نوگرایانه بر تهیه طرح، ضعف توجه به مشارکت جامعه محلی، ضعف توان تخصصی مشاوران تهیه طرح است. دراین‌بین ضعف تعاملات سازمانی و همچنین تسلط نگرش نوگرایانه بر تهیه طرح منجر به توجه ضعیف نسبت به توانمندسازی جامعه محلی شده است. ضعف در این عامل، ضعف توان تخصصی مشاوران تهیه طرح، عدم توجه به مشارکت روستائیان را به همراه داشته است. نهایتاً، برهم‌کنش این عوامل زمینه‌ساز ضعف در اثربخشی کامل طرح در توسعه روستاها شده است (تصویر شماره ۲).

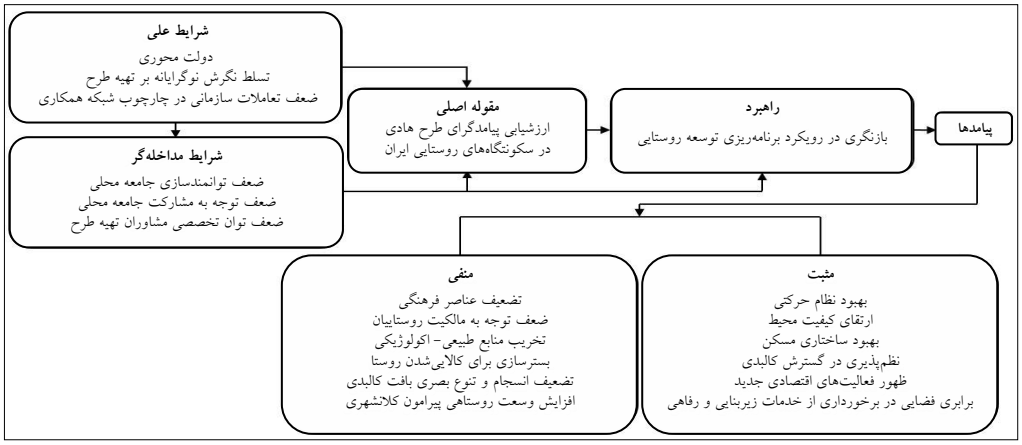
ت۲. مدل زمینه‌ای عوامل مؤثر بر اثربخشی طرح هادی

نتیجه

طرح هادی روستایی به‌عنوان مهم‌ترین سند توسعه

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

روستایی در مقیاس (۱:۵۰۰) امری حاکمیتی قلمداد می‌شود که باید توسط دولت برای روستاها تهیه و اجرا شود. با پذیرش این اصل این طرح باید به نحوی تهیه و اجرا شود که بسترساز تحول مثبت در روستاهای کشور شود. یافته‌های این پژوهش نشان داد به دور از نگاهی خوش‌بینانه و بدبینانه این سند هم دارای آثار مثبت و هم منفی بوده است. مبتنی بر رویکرد نظام‌وار، همواره توجه به بازخوردهای منفی یک اقدام برای بهبود وضعیت نظام‌ها است. بنابراین، یافته‌های پژوهش با نگاه جامع‌گرایانه عوامل مؤثر علّی و مداخله‌گر بر بروز پیامدهای منفی طرح هادی را شناسایی کرده است که بدین سبب مطالعه پیش رو را از برخی مطالعات دیگر محققان به‌واسطه تأکید صرف بر شناسایی آثار طرح هادی و بررسی این موضوع از زاویه نگاه جامعه محلی و با روش‌شناسی کمّی متمایز کرده است. طبق یافته‌های این مقاله دولت‌محوری، تسلط نگرش نوگرایانه بر تهیه طرح، ضعف تعاملات سازمانی به‌عنوان عوامل علّی و ضعف توجه به مشارکت جامعه محلی، ضعف توان تخصصی مشاوران تهیه طرح، ضعف توانمندسازی جامعه محلی به‌عنوان عوامل مداخله‌گر ازجمله این عوامل هستند؛ به‌عبارت‌دیگر، این عوامل، فرایندهایی هستند که با تأثیر خود بر تهیه و اجرای طرح هادی روستایی زمینه بروز پیامدهای منفی را برای روستاها به دنبال داشته‌اند (تصویر شماره ۳).

ت۳. مدل پارادایمی مقوله ارزشیابی پیامدگرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی ایران

یافته‌های این پژوهش مبنی بر برابری فضایی در برخورداری از خدمات زیربنایی و رفاهی، ارتقای کیفیت محیط و بهبود نظام حرکتی با مطالعات صورت‌گرفته توسط عزیزپور و حسینی حاصل (۱۳۸۷)، عزیزپور (۱۳۹۱) و ریاحی و همکاران (۱۳۹۶) و همچنین ظهور فعالیت‌های اقتصادی جدید با یافته‌های قورچی (۱۳۸۷) قرابت داشته است. ازجمله پیامدهای منفی ناشی از اجرای طرح هادی نیز می‌توان به تخریب منابع طبیعی - اکولوژیک اشاره کرد که با یافته‌های پژوهش‌های انجام‌گرفته توسط آمار و صمیمی شارمی (۱۳۸۸)، نصیری (۱۳۸۸)، حق پناه و دهقانی (۱۳۸۸)، مرادی و همکاران (۱۳۸۸)، عظیمی و جمشیدیان (۱۳۸۴)، عزیزپور و همکاران (۱۳۹۰)، صابری فر (۱۳۹۰)، جوانی و بستانی (۱۳۹۰)، عنابستانی و اکبری (۱۳۹۱)، شماعی و همکاران (۱۳۹۳) و مولایی هشجین و همکاران (۱۳۹۶)، مطابقت داشته است. همچنین بسترسازی برای کالایی شدن روستا با یافته‌های قورچی (۱۳۸۷) و تضعیف عناصر فرهنگی، افزایش وسعت

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

روستاهای پیرامون کلان‌شهری، تضعیف انسجام و تنوع بصری بافت کالبدی با یافته‌های عزیزپور (۱۳۹۱) شباهت و قرابت زیادی داشته است. از سویی دیگر در مطالعات افراخته (۱۳۹۰)، امیدپور (۱۳۹۳)، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۹۴)، پاپلی یزدی و ابراهیمی (۱۳۹۶)، والنسیا و همکاران (۲۰۱۰)، سیسیلیانو (۲۰۱۲)، فابریسیوس و همکاران (۲۰۱۳)، بر ضعف توجه به مشارکت جامعه محلی، دولت‌محوری، ضعف تعاملات سازمانی، ضعف توان تخصصی مشاوران تهیه طرح، ضعف توانمندسازی جامعه محلی و تسلط نگرش نوگرایانه بر تهیه طرح، به‌عنوان عوامل مؤثر بر اثربخشی طرح هادی تأکید شده است (باتوجه‌به اینکه نویسندگان مقاله، این پژوهش را با هدف ارائه یک پیشنهاد تدوین کرده بودند، به علت حجم زیاد مقرر شد بخش ارائه پیشنهاد در قالب یک مقاله مستقل ارائه شود. ازاین‌رو، در این مقاله پیشنهادها ارائه نشده است).

پی‌نوشت

۱. ارزشیابی (Evaluation)، بررسی نظام‌یافته و هدفمند یک پروژه برنامه‌ریزی‌شده، در حال اجرا یا خاتمه یافته است که با هدف پاسخ‌دهی به پرسش‌های خاص مدیریتی، قضاوت درباره ارزش کلی تلاش صورت گرفته و استخراج و ارائه آموخته‌های حاصل از آن جهت بهبود اقدامات، برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های آتی انجام می‌شود.

۲. پیامد (Impact)، یک اصطلاح برای توصیف آثار پروژه بر جامعه یا تغییرات مثبت یا منفی، خواسته یا ناخواسته، پیش‌بینی‌شده یا نشده رخدادها در زندگی مردم روستایی است.

3. Ex-ante Evaluation
4. On-course Evaluation
5. Ex-post Evaluation
6. Feasibility Studies
7. Valencia Sandoval
8. Siciliano
9. Fabricius
10. Grounded Theory
11. Snowball Sampling
12. MAXQDA10
13. Corbin and Staruss

فهرست منابع

- اجلالی، پرویز؛ رفیعیان، مجتبی؛ عسگری، علی. (۱۳۹۹)، نظریه‌های برنامه‌ریزی: دیدگاه‌های سنتی و جدید، چاپ هشتم، نشر آگه، تهران.
- استراوس، آنسِلم؛ کربین، جولیت. (۱۳۹۸)، مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، چاپ هشتم، نشر نی، تهران.
- افراخته، حسن. (۱۳۹۰)، ارزیابی طرح هادی روستایی با تأکید بر میزان رضایت مردمی (مطالعه موردی: روستای دزلی در شهرستان سروآباد)، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی توسعه روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- اکبری، محمدحسن. (۱۳۸۹)، ارزیابی اثرات طرح‌های هادی روستایی بر توسعه کالبدی روستا مطالعه موردی شهرستان جهرم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما دکتر علی‌اکبر عنابستانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- امیدپور، فرودس. (۱۳۹۳)، رویکرد کالبدی هویت‌بخش مناطق روستایی در برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی مورد: طرح‌های هادی روستایی، مجموعه مقالات همایش ملی چشم‌انداز توسعه پایدار روستایی در برنامه ششم توسعه کشور، انجمن علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی ایران، تهران.
- آمار، تیمور؛ صمیمی شارمی، رضا. (۱۳۸۸)، ارزشیابی اثرات کالبدی اجرای طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: بخش خمام شهرستان رشت)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۲۷، سال ۲۸، ۵۵-۴۴.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (۱۳۹۴)، مجموعه قوانین و مقررات اختصاصی حوزه عمران روستایی، چاپ سوم، نشر پژوهشکده سوانح طبیعی، تهران.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (۱۴۰۰)، وضعیت طرح‌های هادی مطالعه و اجراشده کشور، نشر معاونت عمران روستایی، تهران.
- پاپلی یزدی، محمدحسین؛ ابراهیمی، محمدامیر. (۱۳۹۶)، نظریه‌های توسعه روستایی، چاپ دهم، انتشارات سمت، تهران.
- تقی لو، علی‌اکبر؛ خسروبیگی، رضا؛ خدایی، یوسف. (۱۳۸۸)، ارزیابی اثرات طرح هادی بر ابعاد کالبدی، اجتماعی و

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

اقتصادی از دیدگاه روستائیان (مطالعه موردی: شهرستان کمیجان استان مرکزی)، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، صص ۳۲-۲۲.
- توکلی، جعفر؛ رزلانسری، اکرم. (۱۳۹۵)، تحلیل اثرات کالبدی و اقتصادی طرح‌های هادی روستایی مورد: روستاهای شهرستان کرمانشاه، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۵، شماره ۲، صص ۱۶۰-۱۴۱.
- جوانی، خدیجه؛ بستانی، علیرضا. (۱۳۹۰)، ارزیابی اجرای طرح هادی روستایی، پژوهشی در روستای سربالا شهرستان تربت‌حیدریه، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی توسعه روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- حاجی پور، یزدان. (۱۳۹۰)، ارزیابی اثرات اجتماعی - اقتصادی طرح‌های هادی روستایی (نمونه موردی: شهرستان دنا)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما دکتر علی‌اکبر عنابستانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- حاجی نژاد، علی؛ پایدار، ابوذر؛ صادقی، خدیجه. (۱۳۹۳)، میزان موفقیت طرح‌های هادی روستایی از دیدگاه مردم و مسئولان مورد شهرستان رشتخوار، جغرافیا (فصلنامه انجمن جغرافیایی ایران)، سال ۱۲، شماره ۴۳، صص ۱۰۳-۸۱.
- حق پناه، مریم؛ دهقانی، مرجان. (۱۳۸۸)، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- رزلانسری، اکرم. (۱۳۹۳)، ارزشیابی کالبدی - اقتصادی طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان کرمانشاه)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما دکتر جعفر توکلی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ محمودی، سمیرا؛ غفاری، غلامرضا؛ پورطاهری، مهدی. (۱۳۹۴)، تبیین الگوی فضایی سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار روستایی مورد: روستاهای استان خراسان رضوی، فصلنامه اقتصاد و توسعه روستایی، سال ۴، شماره ۱، صص ۱۰۷-۸۷.
- ریاحی، وحید؛ سالمی زاده، شیما؛ کرمی نسب، صدیقه؛ حاتمی، فاطمه. (۱۳۹۶)، ارزیابی آثار کالبدی اجرای طرح هادی روستایی از دیدگاه روستائیان (مطالعه موردی: دهستان کرخه)، فصلنامه جغرافیا و توسعه، سال ۱۵، شماره ۴۶، صص ۱۴۶-۱۳۳.
- سازمان ملل. (۱۳۷۰)، بخش همیاری فنی برای توسعه رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی توسعه (رویه‌ها، روش‌ها و فنون)، ترجمه محمد هومن، چاپ دوم، دفتر تحقیقات و معیارهای فنی سازمان برنامه‌وبودجه، تهران.
- سجادزاده، حسن؛ اریس، بهاره. (۱۳۹۶)، بررسی تولید معنا در فضای شهری بر مبنای تئوری ساخت یابی مطالعه موردی: بازار تبریز، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۹، شماره ۲، صص ۲۸۷-۲۷۳.
- سعیدی، عباس. (۱۳۹۱)، پویش ساختاری - کارکردی: رویکردی بدیل در برنامه‌ریزی فضایی، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۱، شماره ۱، صص ۱۸-۱.
- شریف‌زاده، ابوالقاسم؛ اسدی، علی؛ شریفی، مهنوش. (۱۳۹۰)، ارزشیابی پیامدگرا در فرایند توسعه پایدار راهنمای پایش و ارزشیابی پروژه‌های توسعه روستایی، چاپ اول، انتشارات جهاد دانشگاهی تهران، تهران.
- شماعی، علی؛ احمدآبادی، فرشته؛ احمدآبادی، حسن. (۱۳۹۳)، ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی بر سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان نیشابور)، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۳، شماره ۶، صص ۸۸-۷۵.
- صابری فر، رستم. (۱۳۹۰)، نقش طرح هادی در تحرک اقتصادی در مناطق روستایی، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی توسعه روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- صادقی زرقری، خدیجه. (۱۳۹۲)، کاربرد روش کیو در تبیین دلایل اختلاف دیدگاه مردم و مسئولان در میزان موفقیت طرح‌های کالبدی روستایی (مطالعه موردی: فعالیت‌های بنیاد مسکن شهرستان رشتخوار)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما دکتر علی حاجی نژاد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- عزیزپور، فرهاد. (۱۳۹۱)، ضرورت بازاندیشی فکری در تهیه طرح هادی روستایی، فصلنامه برنامه‌ریزی کالبدی - فضایی، سال ۱، شماره ۲، صص ۹۰-۸۱.
- عزیزپور، فرهاد. (۱۳۹۵)، مدرنیته و تحول کالبدی - فضایی سکونتگاه‌های روستایی ایران، فصلنامه مسکن و محیط روستا،

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]

دوره ۳۵، شماره ۱۵۵، صص ۵۰-۳۷.
- عزیزپور، فرهاد؛ حسینی حاصل، صدیقه. (۱۳۸۷)، مروری بر روند تحولات کالبدی روستاهای کشور (با تأکید بر طرح هادی روستایی)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۲۷، شماره ۱۲۳، صص ۵۵-۴۲.
- عزیزپور، فرهاد؛ صادقی، زهره. (۱۳۹۷)، ارزشیابی اثرات اجرای طرح ویژه بهسازی بر توسعه مسکن روستایی (مطالعه موردی: دهستان ابریشم)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۳۷، شماره ۱۶۴، صص ۱۲-۳.
- عزیزپور، فرهاد؛ خلیلی، احمد؛ محسن زاده، آرمین؛ حسینی حاصل، صدیقه. (۱۳۹۰)، تحلیل و ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی کشور، فصلنامه مسکن و محیط روستا، دوره ۳۰، سال ۱۳۵، صص ۸۴-۷۱.
- عظیمی، نورالدین؛ جمشیدیان، مجید. (۱۳۸۴)، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی غرب گیلان، فصلنامه هنرهای زیبا، سال ۲۲، شماره ۲، صص ۳۴-۲۵.
- عظیمی، نورالدین؛ مولایی هشجین، نصراله؛ عاشقی، اردشیر. (۱۳۹۱)، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی از دیدگاه روستائیان (مطالعه موردی: شهرستان میاندوآب)، فصلنامه چشم‌انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، سال ۷، شماره ۱۹، صص ۳۷-۲۵.
- عنابستانی، علی‌اکبر؛ اکبری، محمدحسن. (۱۳۹۱)، ارزیابی طرح هادی و نقش آن در توسعه کالبدی از دیدگاه روستائیان (مطالعه موردی: شهرستان جهرم)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴، صص ۱۱۰-۹۳.
- عنابستانی، علی‌اکبر؛ موسوی، سیده مهدیه. (۱۳۹۶)، بررسی میزان مشارکت روستائیان در روند تهیه و تصویب طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان دشتستان)، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۱۲، شماره ۳، صص ۵۸۳-۵۶۹.
- قورچی، مرتضی. (۱۳۸۷)، پیامدهای فضایی مکانی طرح‌های هادی در روستاهای شهرستان بجنورد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما دکتر محمدحسن ضیاء توانا، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی.
- محمدپور، احمد. (۱۳۹۲)، روش تحقیق کیفی ضد روش: مراحل و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی، جلد دوم، چاپ دوم، انتشارات جامعه شناسان، تهران.
- مرادی، محمود؛ ابطحی‌نیا، آمنه؛ شاهسوندی، زهرا. (۱۳۸۸)، بررسی اثرات اجرای طرح‌های هادی در توسعه کالبدی روستا (مطالعه موردی: روستای حاجی‌آباد، بخش مرکزی شهرستان بیرجند)، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، صص ۶۲-۵۴.
- مطیعی لنگرودی، حسن. (۱۳۹۲)، برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران، چاپ ششم، نشر جهاد دانشگاهی فردوسی مشهد.
- مولایی هشجین، نصراله؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ عزیزی دمیرچلو، عبدالله. (۱۳۹۶)، تحلیل اثرات اجتماعی - فرهنگی اجرای طرح‌های هادی روستایی از دیدگاه روستائیان (مطالعه موردی: شمال استان اردبیل)، فصلنامه فضای جغرافیایی، سال ۱۷، شماره ۵۷، صص ۶۹-۴۹.
- نصیری، اسماعیل. (۱۳۸۸)، ارزیابی اثربخشی طرح‌های هادی در سکونتگاه‌های روستایی (نواحی روستایی شهرستان زنجان)، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- وثوقی، منصور؛ ایمانی، علی. (۱۳۸۹)، آینده توسعه روستایی و چالش‌های پایداری، فصلنامه توسعه روستایی، سال ۱، شماره ۲، صص ۴۵-۲۳.
- Corbin, Juliet. Staruss, Anselm. (2019). Basics of Qualitative Research (4th ed.): Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory, London: SAGE Publications.
- Fabricius, Christo. Koch, Eddie, Turner, Stephen, Magome, Hector. (2013). Rights Resources and Rural Development Community-based Natural Resource Management in Southern Africa, 1st Edition, Routledge, 304 P.
- Maxwell, Joseph Alex. (2019). Qualitative Research Design: An Interactive Approache. Second Edition. London: SAGE Publications, 232 P.
- Siciliano, Giuseppina. (2012). Urbanization strategies, rural development and land use changes in China: A multiple-level integrated assessment. Land Use Policy, 29(1): 165-178.
- Valencia Sandoval, Cecilia. Flanders, David. Kozak, Robert. (2010). Oarticipatory Lanndscape planning and Sustainable community Development: Landscape and urban planning, 94(1): 63-70.
- https://doi.org/ 10.22034/41.178.77

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-22]
[DOI: DOI:10.22034/41.178.77]